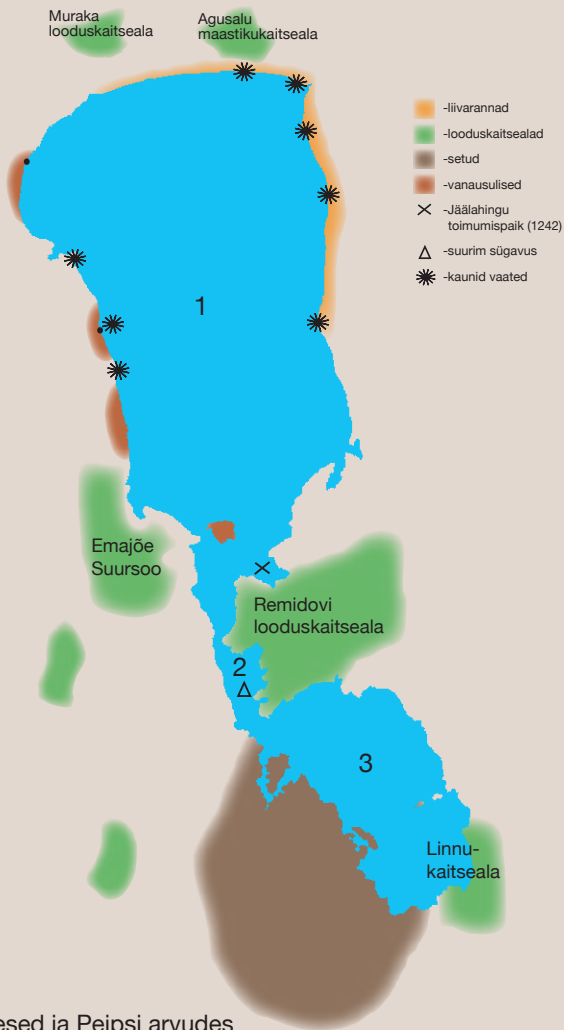

INIMESED PEIPSI KALDAL – MÖÖDANIK JA TÄNAPÄEV

PEIPSI TEEJUHT

Inimesed ja Peipsi arvudes

Peipsimaa kogupindala ~9300 km ²
sh Ida-Peipsimaa (Vene Föderatsioon) ~5000 km ²
sh Lääne- Peipsimaa (Eesti Vabariik) ~4300 km ²
Asustus
1970 - 97 000 in

sh Lääne –Peipsimaa 57 000 in (58,6%)
Ida-Peipsimaa 40 000 in (41,4%)
2004 - Lääne – Peipsimaa ~38 287 in
Suurimad linnad
Eesti Vabariik: Mustvee, Kallaste, Räpina
Vene Föderatsioon: Oudova, Petseri

Järve pindala	3555 km ²
sh 1 Suurjärv e Peipsi	2611 km ²
sh 2 Lämmijärv	236 km ²
sh 3 Pihkva järv	708 km ²
sh 3 Eesti Vabariigile	44%
sh 3 Vene Föderatsioonile	56%
kogupikkus	143 km
laius	49 km

keskmine sügavus	7,1 m
suurim sügavus	15,3 m
keskmine veehulk	25 km ³
saarte arv	35
järve suubub (jõge, oja)	237
sh Eestis	41
voolab välja	Narva jõgi
suurim jõgi	Velikaja jõgi

Peipsi järv

Eesti idapiiril asuv Peipsi järv on väga oluliselt mõjutanud Peipsi-ääre inimeste elu. Järv on toitnud, võimaldanud liigelda ja olnud siinsete hõimude looduslik kaitsja. Peipsi on kohalike asunike iidne kohanimi. Esimese aastatuhande keskel Peipsi äärde jõudnud slaavlased andsid aga järvele oma nime Tšuudide järv – Чудское озеро. Levinuim on siiski esimene nimetus.

Peipsi on Euroopa suuruselt neljas järv ja suurim piiriveekogu. Peipsi suurim rikkus on vesi, mille kvaliteeti hinnatakse suhteliselt heaks. Peipsi vett ei vajata ainuüksi Narva hüdrojaama tööshoidmiseks ning Eesti ja Balti soojusjõujaama katelde jahutamiseks, järvel on suured perspektiivid ka Kirde-Eesti joogiveena. Maavaradest võib nimetada liiva ja järvemuda. Kogu Peipsi nõo piires leidub mineraalvett. Selle tuntuim leiukoht on Värska, aga mineraalvett leidub ka Alatskivil, Mehikoormas, Kuningakülas, Põlvas ja Võrus.

Oma suurusega mõjutab järv mõistagi märgatavalt kohalikku kliimat. Sügisel püsivad ilmad keskmisest kauem soojad, kevad seevastu saabub kuni kaks nädalat hiljem. Peipsit peetakse üheks Euroopa parimaks kalajärveks, sest siin elab 37 liiki kalu, seega on siin esindatud enam kui pool Eesti kalaliikidest. Samuti on järv linnurikas: tema veepeeglil ja järve lähiümbruses on ühtekokku täheldatud 232 liiki linde, neist 175 ka pesitsevad siin.

Peipsi rand Kallastel (2001)

Inimesed

Peipsi oli asustatud juba keskmisel kiviajal. Peamiselt kalastusel põhinenud elulaad on sajandite jooksul välja kujundanud väga omapärsed subkultuurid. Järve läänekaldal elavad põliselt eestlased, vene vanausulised, vene õigeusklikud ja setud.

Setud (20 saj. algul)

Venemaa rannikul elavad praegu valdavalt venelased, kuid ajaloolise Novgorodimaa alad olid mitme soome-ugri rahva (nt vadjalaste, isurite) põliskoduks.

Tänapäevane Peipsiäär kuulub väheneva rahvaarvuga piirkondade hulka.

Peipsi põhjarannik on kujunenud Ida-Virumaa puhkepiirkonnaks, mille keskus on Kauksi. Põliskülad on muutunud suvekodudeks. Jõgeva- ja Tartumaal on piki rannikuriba säilinud hulk põlisasumeid, sh Mustvee ja Kallaste linn ning hulk vanausuliste külasid oma sajandite jooksul välja kujunenud infrastruktuuri ja elulaadiga.

Vanausulised

Mustvee linna ja Raja küla 7 km pikkuses tänavkülade piirkonnas (Jõgevamaa Kasepää valla Raja, Kükita, Tiheda ja Kasepää küla) elavad tänapäevase elulaadi rohkem omaks võtnud, kuid usulises mõttes äärmuslikult ranged fedossejevlaste. Raja külas on säilinud nõukogude ajal mitteametlikult tegutsenud klooster, kus töötas kuulus ikoonimaali koolkonna rajaja Gavriil Frolov. Tartumaal Peipsiääre valla umbes 8 km pikkuse tänavküla moodustavates Varnja ja Kasepää alevikus, Sohvia külas ja Kolkja alevikus elavad arhailisema

Vanausulised

elulaadiga pomoorid – kuulsad sibulakasvatajad. Vanausulised elavad ka Peipsi järves asuval Piirissaarel, kus arhailine elulaad on säilinud eriti ehedalt.

Emajõe suudmest lõuna poole jäävaid alasid asustavad eestlased ja setud.

Setud

Setumaa on omapärane kultuurikooslus, mis on tekkinud tänu paiknemisele ääremaal ja kauasele omaette olemisele. Liivimaast lahutas setusid usk ja halduspiir, vene rahvast aga keel, meel ja kombed. Kui mujal Eestis määras tavaid ja tähtpäevi luteri kirik, siis Setumaal õigeusk. Ka setude ainelises kultuuris võib täheldada vene mõjutusi. Peamine elatusala on olnud põlluharimine. Siin on segunenud ja säilinud mitmed iidised looduskasutustraditsioonid – rohke puidu

Setud 20 sajandi algul

ja savi kasutamine. Igapäevaelus on säilinud regionaalsed (kiriku)pühad, mille tähistamine on omane vaid sellele maa-nurgale. Olulistel tähtpäevadel kantakse veel setu rahva-rõivaid koos rikkalike ehetega; säilinud on ehete kinkimise ja pärandamise traditsioonid. Ka on setudel mitmeid ainult selles piirkonnas tuntud rahvustoite ja toitumistavasid.

Paraku ohustab kõigi eelnimetatud paikade omapära säilimist Peipsi kalavarude vähenemine ja kalastuse kui elatusala hääbumine.

Järve idakallas on Venemaa piiriala ja seetõttu raskesti ligipääsetav. Sealsete loodusrikkuste kaitseks on moodustatud Remidovi looduskaitseala ning linnukaitseala Velikaja jõe suudmes. Venemaa-poolsel rannikul on peamised turismiobjektid Petseri klooster ja Pihkva linn. Ida-Peipsimaal on kaunid liivarannad Oudova (Tšerma) jõe suudmest põhja pool, Lämmijärve ääres Raigla ümbruses ja Pihkva järve ümbruses Petški lähistel. Nende kasutamist puhkepaigana takistavad lisaks piiri lähedusele teede ja olmetingimuste puudumine.

Tegevused

Aja jooksul on Peipsi-äärne majandus täienenud ja uuenenud. 20. sajandil arenes tööstus ja kaubandus. Kalastuse ja põlluharimise kõrval edenesid aedviljakasvatus ja mitmed käsitööharud, osa elanikkonda käis ulgutöödel. Mitmes vanausuliste külas saadi tulu sigurikasvatusest.

Kalur Vidrik Rosin (1923)

Siguri kokkuostja (1923)

Looduslikud eeldused maaviljeluseks pole kõikjal ühesugused. Kõige vähem sobivad põllumaadeks soised Želtša ja Tšornaja jõgikond, laialdased alad Oudova (Gdov) rajoonis, Emajõe suudmeala, Alutaguse ja Palumaa. Viljakamatel aladel Peipsi lõuna- ja lääneosas elatuvad

Kasepää rand (1923)

inimesed peamiselt karjandusest. Laialt on levinud kartulikasvatus ning Mustvee ja Kulje ümbruses köögiviljakasvatus.

Põllumajandussaadusi töödeldakse põhiliselt Tartus ja Pihkvas. Mitmes linnas on arenenud kergetööstus ning kasutamist leiavad ka kohalikud puiduvarud. Soodsaimad on tingimused kalanduse arenda-

Harrastuskalastajad (2002)

miseks. Peipsil käib tööle üle 1200 kutselise kaluri, kellele lisandub veel paar tuhat Peipsi-äärset elanikku ja suur hulk harrastuskalastajaid.

Sibulate sorteerimine (2001)

Sibulapeenrad Varnja külas (2002)

sti

SLA

Peipsi järv

Chudskoye ozero

Pskovskoye ozero

PÖLVA

VÕRÜ

BECHORY

Talshel

Ferhu

Novyy let

10 kohta kuhu minna

Vasknarva

Vasknarva asub Narva jõe, Eesti ja Venemaa piirijõe alguses. Siin on 14.-15. sajandist pärinevad ordulinnuse varemed ning prohvet Eelija õigeusu kirik koos hiljuti asutatud kloostriaga. Narva jõe soisel läänekaldal laiuvad Eesti suurimad – Alutaguse – metsad, nende seas kaitsealune Poruni ürgmets.

Jaama (Struuga) jõe suudme vanad jõeharud koos perioodiliselt üleujutatavate rohumaadega on lindude oluline pesitsus- ja peatuspaik.

Kauksi ja Rannapungerja

Kauksi maastikku ilmestavad Peipsi rannaastangud, kuni 20 m kõrgused laulvate liivadega luited ning neid kattev männik. 20 km ulatuses asuvad Peipsi ranniku kõige kaunimad liivarannad, väga head supluskohad ja matkarajad.

Lammorus looklev valgete vesirooside ja kollaste vesikuppudega uhkeldav Rannapungerja jõgi ja seda ümbritsev mets pakuvad hulgaliselt kauneid vaateid. Jõe suudmekoha lähedal asub tuletorn. Jõe-suu ümbrus on harrastuskalastajate üks lemmikpiirkondi.

Mustvee

Ligi 2000 elanikuga Mustvee sai linnaõigused 1938. aastal. Linna ilmestavad tervelt neli kirikut (õigeusu, luteri, vanausuliste ja ainuusuliste kirik).

Juba 14. sajandil oli see paik tuntud kalapüügikohana. Siinsetele venelastele oli kalapüük sageli ainus sissetulekuallikas, millele vaid vähesel määral andsid lisa käsitöö ja kaubitsemine. Eestlased tegelesid ka maaviljelusega.

Prohvet Eelija õigeusu kirik ja klooster (2002)

Kauksi rand (2002)

Kalurid Mustvee lähistel (1923)

Kalur (2002)

Kallaste ja vanausuliste külad

1300 peamiselt vene rahvusest elanikuga Kallaste väike-linn paikneb umbes 2 km ulatuses järve läänerannikul kuni 8 m kõrgusel punasest liivakivist kaldajärsakul. Siin asub Peipsi linnutihedaim kaldalõik, kus paarisaja meetri pikkusel liivakivipaljandil pesitseb üle 1000 kaldapääsukese. See on Eesti üks suurimaid kaldapääsukeste kolooniaid. Varem on siin pesitsenud isegi üle 2000 pääsukesepaari.

Varnja küla (2002)

Peipsi-äärne külatänav (1923)

Vene vanausuliste kogukond tavatseb elada pikkades tänavkülades, mis võivad olla mitu kilomeetrit pikad. Majad paiknevad ainsa tänava ääres ja on omapärase arhitektuuriga – ühe katuse all on elu- ja abiruumid ning laut. Igas majas on ikoon ja õuel labidas. Järv annab külarahvale kala ning peenramaa sibulat ja juurvilja. Suvine vaatamisväärsus on pikad ja sirged käsitsi kaevatud sibulapeenrad, sügisel suured sibulakuhjad.

Varnjas tegutseb õigeuskirik ja vanausuliste kogudus.

Nina

Jääminek Peipsil võib vahel tunduda kui maavärisemine. 2002. aastal tegi majakõrgune rüsi jää Nina külas palju pahandust: lõhkus hooneid, kiviaedu, juuris üles põlispuid ja viis ära paadisilla.

Nina tuletorni juures on üks parimaid paiku rändavate merelindude vaatluseks sisemaal. Siin asub tähelepanuväärne klassitsistlikus stiilis Jumalaema Kaitsmise õigeusu kirik.

Rüsi jää Nina külas (2002)

Piirissaar

Enamik Peipsi järve saari kuulub Venemaale. Eesti aladel leidub lisaks Piirissaarele vaid väikeseid saarekesi. Järve üks väiksemaid saari on Salosaar.

Järve suuruselt teine saar – Piirissaar – eraldab teine-

teisest Suurjärve ja Lämmijärve ning Eestit ja Venemaad. Kogu saar on maastikukaitseala ning hiilgab oma liigirikkusega, eriti huvipakkuv on see konnade ja lindude rohkuse poolest. Piirissaar on arhailise elulaadiga omapärane etnilis-kultuuriline piirkond, kus elab umbes 100 inimest. Saarel on väike vanausuliste kirik.

Kirik Piirissaarel (2001)

Emajõe Suursoo ja Praaga

Emajõe Suursoo on Eesti suuruselt viies soostik. Alale jääb 80 soosaart ning kaheksa tumedaveelist järve, suurimad neist Koosa (295 ha), Kalli (176 ha) ja Leegu järv (84 ha). Valdav osa alast on lagesoo. Kohati moodustavad madalad kased ja pajud hõreda võsa. Emajõe Suursoo on rahvusvahelise tähtsusega linnu- ja märgala.

Praaga on omapärane asula, kuhu pääseb vaid mööda veeteed. Sagedaste veetõusude tõttu on hooned rajatud vaiadele ning majapidamisi ühendavad postidele toetuvad laudteed.

Praaga küla Emajõe suudmes (2002)

Saared

Peipsi 35 saart asuvad peamiselt järve lõunaosas, Lämmijärves ja Pihkva järves. Suurimad saared on Värskalahes asuv Kolpino saar (11,1 km²), Piirissaar (7,5 km²) ja Pihkva järve lääneosas asuv Kamenka (4 km²). Omapärane on Pihkva järve idakalda lähistel asuv Talabski saarestik, mis koosneb Talabeki ehk Zaliti, Verhni ehk Belovi ja nende vahel asuvast väikesest Talabenetsi saarest.

Peipsil on suured väljavaated turismi- ja puhkepiirkonnana, millele lisavad väärtust tervisevee ja ravimuda leiukohad. Puhkuseks sobivaid alasid on Peipsi ääres rohkesti. Näiteks põhjakallas, kus on lõunapäikesele avatud liivaranad, soodsad suplustingimused, kaitstus põhjatuulte eest kaunite lütemännikutega ja hea ligipääsetavus. Kaugeltki ammendatud pole Peipsi võimalused kauba- ja liiklustena.

Peipsi järve ja selle ümbruse loodusväärtused kohustavad meid järve looduslikku seisundit hoolikalt jälgima ja kaitsma. Ühtlustuva elulaadiga Euroopas on hakatud hindama piirkondade vanu eripärasid. Järveäärne elulaad on mitmes mõttes omapärane. See ei tulene üksnes kalastusest kui elusalast, vaid ka loodustingimustest ja nende piirangutest. Järvede rannad on sageli lagedad ja tuulised, mis võimaldab vaid teatud laadi majandustegevust ja seab tingimused ehitistele.

Teksti kirjutas Virve Tuubel.

Kasutatud on raamatut "Peipsi", koostaja Ervin Pihu, Tallinn 1999 ja Eesti Rahva Muuseumi mustvalgeid fotosid.

Pildid tegi Peeter Unt

© Peipsi Koostöö Keskus 2004

Väljaannet toetas ÜRO Arenguprogramm,
Maailma Keskkonnafond

Sarjas ilmunud: "Linnud Peipsil ja Peipsi rannamaastikel" (2003),
"Kalad Peipsi vetes ja kalurid Peipsi vetel" (2003)

<http://www.ctc.ee/peipsilinnud>

<http://www.ctc.ee/peipsikalad>

<http://www.ctc.ee/peipsiinimesed>

